

**Kozak-Zychman, Wanda / Kotowicz,
Piotr N. / Tereszczuk, Daniel**

**Pochówek szkieletowy w kurhanie
wczesnośredniowiecznym w
Horodyszczu, pow. Biała Podlaska**

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 248-250

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WANDA KOZAK-ZYCHMAN*, PIOTR N. KOTOWICZ**, DANIEL TERESZCZUK*

**POCHÓWEK SZKIELETOWY W KURHANIE WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM W HORODYSZCZU,
POW. BIAŁA PODLASKA¹**

Cmentarzisko kurhanowe w Horodyszczu odkryte zostało w listopadzie 1963 roku przez A. Hunicza² (1964, s. 139) podczas penetracji okolic wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego, na który składa się grodzisko (XI–XIII w.) i dwie osady przygodowe (K. Skrzyńska 2000, s. 171, fig. 2).

W 1963 i 1965 roku S. Hoczyk, wraz z ekspedycją z Katedry Archeologii Polski UMCS w Lublinie, prowadziła badania wykopaliskowe wspomnianego kompleksu. Przebadła wówczas sondażowo m.in. część kolistego kurhanu³ o średnicy 11,5 m i wysokości 90 cm, otoczonego dookołnym (?), płytkim rowem. U podstawy nasypu, na głębokości 80 cm odkryto szkielet ułożony głową na północny zachód, zalegający w warstwie spalenizny oraz fragment naczynia wczesnośredniowiecznego zdobionego dookołnymi żłobkami. Szkielet jednak „nie wykazywał śladów uszkodzenia przez ogień” (S. Hoczyk 1966, s. 61 i 69).

Przez długi czas cmentarzisko kurhanowe w Horodyszczu figurowało na liście cmentarzysk domniemyanych (H. Zoll-Adamikowa 1975, s. 275; S. Żółkowski 1988, s. 47–48). Dopiero badania w latach dziewięćdziesiątych przeprowadzone przez J. Kalagą zmieniły ten obraz⁴. Wykopaliskom poddano w sumie sześć – na dziesięć zarejestrowanych – owalnych i kolistych kurhanów w których stwierdzono istnienie ciałopalnych pochówków podkurhanowych o charakterze warstwowym⁵. W większości przypadków kremacja odbywała się poza

miejszem zakładania mogił i w grobach składano jedynie wyselekcjonowane szczątki kostne. Na podstawie ceramiki, która w kurhanach w Horodyszczu występuje w wyjątkowo dużej ilości (w trzech kurhanach odkryto fragmenty ponad trzydziestu naczyń) stwierdzono, że materiał ten należy w całości datować na X–XI wiek⁶. Ponadto w jednej z mogił (kurhan nr 4) stwierdzono drewnianą, czworoboczną konstrukcję o wymiarach 180–185 cm, zalegającą częściowo na warstwie ciałopalenia, spaloną *in situ*. Kurhany z Horodyszcza wiązane są przez autorkę badań z analogicznymi zespołami grobowymi (tzw. typ Gołowno)⁷ z terenu Słowiańszczyzny Wschodniej (J. Kalaga 1993; 1994a; 1994b). Jednak ich podstawowe cechy pozwalają zaliczyć stanowisko do wyróżnionej przez H. Zoll-Adamikową strefy kurhanowej C (H. Zoll-Adamikowa 1979, s. 222–224).

W świetle przeprowadzonych dotychczas badań trudno uznać analizowane niżej szczątki kostne, jak to sugeruje się niekiedy w literaturze, za szkieletowy pochówek podkurhanowy. Bardziej prawdopodobna wydaje się być hipoteza, według której omawiany pochówek jest późniejszy i został wkopany we wczesnośredniowieczny kurhan ciałopalny (H. Zoll-Adamikowa 1971, s. 15; 1975, s. 275). Podobną sytuację zanotowano w czasie badań kurhanu wczesnośredniowiecznego w Koczowie (W. Mazurek 1996). Trudno określić, w jakim czasie analizowany pochówek szkieletowy został złożony w kurhanie. Kompleks osadniczy w Horodyszczu funkcjonował do końca XII lub początku XIII w.,

¹ W latach 60. Horodyszcze należało do powiatu włodawskiego.

² Autor odkrycia naruszył kurhan niewielkim wkopem kontrolnym, który ukazał warstwę ciałopalenia i ceramikę „identyczną do tej, która występowała na Horodyszczu” (A. Hunicz 1964, s. 139).

³ Najprawdopodobniej nie był to ten sam kurhan, na którym wcześniej prace kontrolne prowadził A. Hunicz – uprzejma informacja Pani prof. dr hab. S. Hoczyk-Siwek.

⁴ Warto w tym miejscu wspomnieć o zastrzeżeniach jakie budzi sposób publikowania przez autorkę wyników badań w opracowaniach syntetycznych (por. np. J. Kalaga 1992; 1994b). Większość przywoływanych tam prac to sprawozdania w postaci maszynopisów. Brak przy tym odniesień do opracowań wcześniejszych, w tym źródełowych, innych autorów.

⁵ Bez wątplenia chodzi o to samo stanowisko, choć S. Hoczyk (1966, s. 61) zarejestrowała tam siedem kopców.

⁶ Funkcjonowanie cmentarzyska wiąże się najprawdopodobniej z osadą na stan. 3 w Horodyszczu, datowaną od VII do X wieku, na części której, w XI wieku wybudowano gród (S. Hoczyk 1966, s. 76; J. Skrzyńska 2000, s. 171). Jednak do czasu pełnego opracowania i opublikowania materiałów tak z nekropoli, jak i z terenu grodu i pobliskich osad, jest to jedynie hipoteza.

⁷ Typ ten, wyróżniony przez J. W. Kucharenkę, stanowią niewielkie cmentarzyska kurhanowe, składające się z reguły z dwóch – dziesięciu niezbyt dużych, okrągłych kopców, występujących najczęściej w parach: duży kurhan – mały kurhan. Charakteryzują się niskim położeniem, często na terenach podmokłych (błotach). Znane są z terenu środkowego Bugu oraz górnego dorzecza Prypeci. Typ Gołowno datowany jest na VIII–X wiek (Ū. V. Kucharenko 1961, s. 10–11, tab. 13; 1968; V. V. Sedov 1982, s. 95–96, k. 11).

jednak osadnictwo na tym terenie egzystowało do połowy XV stulecia (K. Skrzyńska 2000, s.171).

Odkryty szkielet należał najprawdopodobniej do kobiety, która zmarła w wieku około 40 lat (*Maturus*).

Z czaszki zachowała się w dość dobrym stanie puszka mózgowa (wykazująca niewielką deformację pośmiertną prawej strony łuski kości potylicznej) oraz nieliczne fragmenty kości twarzoczaszki, w tym kości sitowej, lemiesza oraz żuchwy. Łuska czołowa ponad częścią nosową uszkodzona. Zniszczona prawa część boczna kości potylicznej powyżej kłykcia, a także wyrostki jarzmowe, rylcowate obu i wyrostek sutkowaty lewej kości skroniowej. Poza tym uszkodzone w znacznym stopniu wyrostki skrzydłowate kości klinowej, blaszka pionowa i błędniaki kości sitowej oraz lemiesz. Z żuchwy pozostał niewielki fragment prawej gałęzi z wyrostkiem dziobastym oraz fragment – z uszkodzonymi wyrostkami – gałęzi lewej z częścią trzonu i tkwiącym w zębodole korzeniem M_3 . Poprzedzający go zębodoł M_2 zasklepiony, co wskazuje na przyżyciową utratę zęba.

Spśród cech niemetrycznych czaszki zarejestrowano, w oparciu o schemat A. Czarnetzky'ego (1972) występowanie kostek wstawnych w głównych szwach czaszkowych (*ossa intersuturarum s. coronalis*, *ossa intersuturarum s. sagittalis*, *ossa intersuturarum s. lambdae* oraz *os lambdae*), kresę karkową najwyższą na łusce potylicznej (*linea nuchae suprema*), guzek gardłowy na części podstawnej kości potylicznej (*tuberculum pharyngeum*) i brak kanału (*canalis condylaris*) przy kłykciu potylicznym strony lewej, niekompletnie uformowany otwór owalny (*foramen ovale*) w prawym skrzydle większym kości klinowej oraz obecność lewostronnie trzeciego zęba trzonowego (M_3) w żuchwie.

W *norma verticalis* czaszka w kształcie zbliżonym do klinowatego (*sphenoid*). Ukształtowanie okolicy gładyski II–III, zaś guzowatości potylicznej zewnętrznej (wg P. Broca) – 3 (R. Martin 1928).

Pomiary czaszki (w mm) zostały zdjęte zgodnie z zasadami techniki pomiarowej R. Martina (1928). Na ich podstawie wyliczono 4 podstawowe wskaźniki kraniologiczne.

Pomiary (nr wg Martina): 1 g–op 175(?); 8 eu–eu 136; 9 ft–ft 98; 12 ast–ast 107; 13 ms–ms 108(?); 17 ba–b 135; 70 wys.r.ż. 47.

Wskaźniki: 8:1 szer.-dł. 77,7; 17:1 wys.-dł. 77,1; 17:8 wys.-szer. 99,2; 9:8 cz.-szer. 72,1.

Wyliczone wartości wskaźników kraniologicznych pozwalają sądzić, iż badany osobnik posiadał (wg klasyfikacji R. Martina) średnio długą głowę, o wysokiej i dobrze wysklepionej czaszce oraz szerokie czoło.

Ze szkieletu pozaczaszkowego zachowało się: 5 kręgów szyjnych (w tym *atlas* i fragmentarycznie zachowany *axis*), 12 znacznie uszkodzonych kręgów piersiowych (w większości bez wyrostków kolczystych) oraz 5 niekompletnych kręgów lędźwiowych (zniszczone wyrostki kolczyste i żebrze); uszkodzony przy obu końcach prawy obojczyk; kilkanaście niewielkich fragmentów żeber; fragment nasady bliższej prawej kości ramiennej; środkowa część trzonu prawej kości łokciowej ze śladem po złamaniu; górne części trzonów z nasadami bliższymi I kości prawego oraz II i III lewego śródreńcza; pierwszy segment (z podstawą) kości krzyżowej; fragmenty obu kości miednicznych – talerze obu (poza częścią z powierzchnią uchowatą) zniszczone, brak gałęzi kości kulszowych i łonowych; fragmenty trzonów, w tym z nasadami górnymi, obu kości udowych oraz ułamek nasady dolnej kości udowej prawej (średnica g-d głów ok. 41 mm; grubość szyjki ok. 30 mm); dwa fragmenty pochodzące z partii środkowej trzonów kości piszczelowych oraz małe ułamki nasady górnej i dolnej; niewielki fragment prawej kości piętowej; nieznacznie uszkodzona prawa kość skokowa i fragment kości skokowej lewej.

Ze względu na słaby stan zachowania kości szkieletu pozaczaszkowego, wysokość ciała badanego osobnika oszacowano w oparciu o pomiary nasad górnych kości udowych, wg metody J. Strzałko, J. Pionka i A. Malinowskiego (1973, s. 193, tab. 6). Zawierała się ona prawdopodobnie w przedziale 155-159 cm, co w przypadku kobiet odpowiada kategoriom wzrost (wg klasyfikacji R. Martina) od średniego do wysokiego.

W zestawieniu z wynikami badań nad zróżnicowaniem biologicznym ludności Lubelszczyzny (od neolitu do wczesnego średniowiecza) stwierdzić należy, iż charakterystyki morfologiczne, a w tym wysokość ciała pochowanej w kurhanie kobiety mieszczą się w zakresie zmienności i bliskie są średnim dla okresu wczesnośredniowiecznego (por. W. Kozak-Zychman 1996, tab. 78 i 80). Nie może to jednak rozstrzygać kwestii datowania analizowanego pochówku.

LITERATURA

- Czarnetzki A.
1972 *Epigentische Skelettmerkmale im Populationsvergleich, II, Frequenzunterschiede zwischen den Geschlechtern*, „Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie”, t. 63, s. 341–350.
- Hoczyk S.
1966 *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Horodyszczu w powiecie włodawskim*, R. Lub., R. 9 (1966), s. 61–77.

- Hunicz A.
1964 *Wyprawa do Horodyszcza*, ZOW, t. 30, z. 2, s. 138–139.
- Kalaga J.
1993 *Z badań nad wczesnośredniowiecznym obrządkiem pogrzebowym na obszarze międzyrzecza Liwca, Bugu i Krzyny. Ciałopalne cmentarzyska kurhanowe*, Sprawozdania z badań Instytutu Archeologii UW w roku akademickim 1991/1992, s. 42.
- 1994a *Stan badań nad wczesnośredniowiecznym, ciałopalnym obrządkiem pogrzebowym na Mazowszu południowo-wschodnim [w:] Najważniejsze odkrycia archeologiczne w Polsce środkowo-wschodniej w 1993 roku*, Biała Podlaska, s. 94–103.
- 1994b *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Horodyszczu, woj. białkopodlaskie*, Sprawozdania z badań Instytutu Archeologii UW w roku akademickim 1993/1994, s. 21.
- Kozak-Zychman W.
1996 *Charakterystyka antropologiczna ludności Lubelszczyzny z młodszego okresu rzymskiego*, Lublin.
- Kucharenko J. V.
1961 *Srednevekovyje pamiatniki Polesâ*, „Archeologia SSSR”, Svod Archeologičeskich Istočnikov E1–57, Moskva.
- 1968 *Drevnejšie kurgany Wołynia [w:] Liber Iosepho Kostrewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 326–329.
- Martin R.
1928 *Lehrbuch der Anthropologie*, Jena.
- Mazurek W.
1996 *Wyniki badań kurhanu wczesnośredniowiecznego w Koczowie, stan. 1, gm. Kamień, Inf. Chełm, nr 7, s. 35–46.*
- Sedov V. V.
1982 *Vostočnyje slavânije v VI–XIII vv.*, „Archeologia SSSR”, Moskva.
- Skrzyńska K.
2000 *Ceramika z osady południowo-zachodniej w Horodyszczu, gm. Wisznice, woj. lubelskie (stanowisko 3, wykop I)*, „Studia i Materiały Archeologiczne”, t. 10, s. 169–188.
- Strzałko J., Piontek J., Malinowski A.
1973 *Teoretyczno-metodyczne podstawy badań kości z grobów ciałopalnych*, Materiały i Prace Antropologiczne, nr 85, s. 179–199.
- Zoll-Adamikowa H.
1971 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski, cz. II. Analiza*, Wrocław–Gdańsk.
- 1975 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, Cz. I. Źródła*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1979 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, Cz. II. Analiza. Wnioski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Żółkowski S.
1988 *Materiały do badań nad osadnictwem pradziejowym i wczesnośredniowiecznym na obszarze dzisiejszego województwa białkopodlaskiego*, Biała Podlaska.

WANDA KOZAK-ZYCHMAN, PIOTR N. KOTOWICZ, DANIEL TERESZCZUK

AN INHUMATION BURIAL IN AN EARLY MEDIEVAL BARROW IN HORODYSZCZE, BIAŁA PODLASKA DISTRICT

A barrow cemetery in Horodyszcze was discovered in 1963 during investigation carried out at the early medieval settlement complex, which consists of a stronghold (11th–13th centuries) and two settlements adjacent to the stronghold. In 1963 and 1965 in the process of excavations a part of circular barrow was examined by using trial trenches. At the base of the barrow at the depth of 80 cm a skeleton was uncovered which lay with the head towards north-east. It was surrounded by a charred layer. A fragment of an early medieval vessel ornamented with grooves was also found there. However, the skeleton “did not bear any traces of damage by fire”.

In the light of the current state of research it is difficult to recognize these bone remains as an inhumation under-barrow burial. More possible is the hypothesis that the burial in question is chronologically later and was dug into an early medieval barrow. It is not easy to establish when the inhumation burial was placed in the barrow. The settlement complex in Horodyszcze functioned till the end of the 12th

or the beginning of the 13th century. Though, the settlement in this terrain existed until the half of the 15th century.

The uncovered skeleton belonged presumably to a woman, who died approximately at the age of 40 (*Maturus*).

The cranium was preserved only in the form of cerebral bones, and a few facial bones, including a mandible. The postcranial skeleton was incomplete – only some fragments of chest bones, pelvis and limbs.

Based on craniological values it may be concluded that the analysed individual had a medium long head with well arched skull and broad forehead.

On the basis of the measurements of the heads of femoral bones the intravital body height was assessed at between 155 and 159 cm, which can be described as medium or high in the category of a female individual.

* Instytut Archeologii UMCS w Lublinie

** Muzeum w Sanoku